

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волошин К.О. Педагогічна система В. Сухомлинського / К. Волошин // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2003. – №11. – С. 17–18.
2. Волкова Н.П. Педагогіка / Н. Волкова. – К.: Вид. центр "Академія", 2001. – 576 с.
3. Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / О. Замашкіна // Початкова школа – 2001 – №10. – С. 74-78
4. Кічук Н. Творча особистість учителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Н. Кічук //

- Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 10-11.
5. Пироженко Л. Казка як один із засобів виховання у спадщині В.О. Сухомлинського / Л. Пироженко // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 283-286.
6. Романишин І. Розвиток мислення молодших школярів у контексті ідей В. Сухомлинського / І. Романишин // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 62-66.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5 т. / В. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1977. – Т. 1. – С. 92.

УДК 371.3

ДОСЛІДНА РОБОТА ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Валерія ІРЗА (Краматорськ)

У статті представлені теоретичні розробки та педагогічні підходи В.О. Сухомлинського до організації дослідної роботи в загальноосвітній школі. Розкрито основні напрямки дослідницької роботи учителів Павлівської середньої школи.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, Павлівська школа, дослідна робота, пізнавальна діяльність, спостереження, дослідницький підхід.

В статье представлены теоретические разработки и педагогические подходы В.А. Сухомлинского к организации опытной работы в общеобразовательной школе. Раскрыты основные направления исследовательской работы учителей Павловской средней школы.

Ключевые слова: В.А. Сухомлинский, Павловская школа, опытная работа, познавательная деятельность, наблюдение, исследовательский подход.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку нашої держави характеризується інтеграцією в європейський освітньо-культурний простір. Продовжуються процеси гуманізації та демократизації освіти; пріоритетними стають нові цінності, зорієнтовані на самоосвіту, самовиховання та самореалізацію особистості; впроваджуються прогресивні концептуальні ідеї стосовно забезпечення розвитку освіти не лише в якості засобу отримання інформації, засвоєння певної системи знань, умінь і навичок, але й як процесу особистісно-орієнтованого розвитку та самовдосконалення індивіда.

На цьому етапі важливими завданнями є пошук нових підходів до структурування знань, створення умов для розкриття творчих здібностей учнів, розвитку дослідницьких умінь, здатності до самостійного наукового пізнання. Ці завдання знайшли своє відображення у державних стандартах освіти, Національній доктрині розвитку освіти та Концептуальних засадах розвитку української педагогічної освіти.

Це означає, що педагогічна діяльність учителя має бути спрямована не лише на засвоєння учнями знань з відповідного навчального предмета, але й на розвиток пізнавальної активності учнів, навичок самостійного пошуку нестандартних рішень, тобто на формування в учнів дослідницьких умінь.

Пошуково-дослідна робота є складовою натуралістичної, екологічної, природоохоронної діяльності учнів, ґрунтується на принципах пізнання живої природи і функціонування живих систем, їх розвитку та взаємодії. Її основу становлять методи дослідження природи та спостереження [1, с. 62].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідницької технології, її вплив на особистісний розвиток учнів розкриваються в роботах О. Анісімової, С. Бондар, А. Кіктенко, М. Пехоти, Г. Цехмістрової. В їхніх працях розкривається сутність та зміст дослідницької діяльності, розглядаються її складові. Питанням організації дослідної роботи учнів присвячені праці Т. Гончарука, І. Сотніченко, І. Чернецького, А. Юрченко та інших.

У працях О. Бугрія, С. Герасимової, Л. Фрідмана, Л. Шабашова розглядаються проблеми формування дослідницьких умінь учнів середньої школи, активізації дослідницької діяльності. Педагогічні підходи організації дослідництва в умовах сучасної сільської школи досліджують Г. Джевага, Л. Осипенко.

Деякі аспекти підготовки вчителя до дослідної педагогічної діяльності розкриті у роботах В. Борисова, А. Лушнікова, К. Макагон, Л. Макарової, Г. Шишкіна.

Достатньо актуальними в такому контексті стають теоретичні розробки і практичний досвід

роботи великого педагога-дослідника Василя Олександровича Сухомлинського. Різноманітним аспектам педагогічної спадщини В. Сухомлинського присвячені історико-педагогічні дослідження Н. Безлюдної, Г. Бондаренко, М. Дубінки, Г. Калмикова, В. Кіндрата, В. Кравцова, О. Сухомлинської, Г. Ткаченко та інших учених. Але аналіз літератури з досліджуваної проблеми свідчить про те, що питанням організації дослідної роботи вчителя та учнів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського не приділяється достатньо уваги.

Метою даної статті є висвітлення педагогічного доробку В. Сухомлинського щодо здійснення дослідної роботи у загальноосвітній школі, розкриття поглядів видатного вченого на дослідницький метод навчання як один з найефективніших методів пізнання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз багаторічного досвіду роботи В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що проблема дослідної роботи вчителя та учнів – одна з найважливіших у педагогічній спадщині великого педагога. На думку вченого, навіть підготовка до школи повинна починатися не з навчання читанню та письму, а з практичної пізнавальної діяльності дитини.

“Уже в 5–6-річному віці виділяється група дітей, яких ми називаємо дослідниками. Вони досліджують рослинний світ у саду, на городі. Ось малюки приходять у березні до школи, а починають їм учитися ще через півтора року. Вони збираються через день-два, а потім і щодня в шкільній теплиці, у саду. Висівають насіння зернових культур (пшениці, гречки, ячменю, проса) і плодівих дерев (яблуні, груші, персика, вишні, черешні), висаджують чубуки винограду і живці троянд. Поливають ґрунт за допомогою насосів, спеціально зроблених для них, малят. Невдовзі з’являються перші сходи зернових культур, потім – плодівих дерев, з’являється листя на живцях.

Чим значніші результати цієї праці, тим більше в дітей запитань: чому одна рослина дає врожай уже першого року, а інша – тільки через кілька років? Чому персик за літо виростає на метр, а на дубку виростають лише чотири листочки? Чому колос пшениці не схожий на волоть проса? Чому в кавуна насіння в “солодкій коморі”, а в пшениці ніякої “комори” немає? У хвилину напруженого мислення над кожним з цих запитань думка дитини тисячі разів умить переключається, предмет досліджується з усіх боків. Дитина вчиться думати, спостерігаючи, і спостерігати, думаючи, – в цьому й полягає зміст уроків мислення” [2, с. 239].

Важливим завданням початкової школи, на думку В. Сухомлинського, є розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів.

Педагог зазначав, що джерелом дитячого інтересу є потреба дитини відчувати себе дослідником. “Дитина від своєї природи, – писав В. Сухомлинський, – допитливий дослідник, відкривач світу. Так нехай же перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і тремтливих звуках, у казці і грі, у власній творчості, в красі, яка надихає її серце, в прагненні робити добро людям. Через казку, фантазію, через неповторну дитячу творчість – певна дорога до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, щоб кожен наш крок був мандрівкою до першоджерел – до чудесної краси природи” [3, с. 32]. Виховне завдання він вбачав у тому, щоб “повсякчас підтримувати, поглиблювати бажання учня бути відкривачем, реалізовувати це його бажання спеціальними методами роботи” [4, с. 480]. Серед таких методів провідне місце займає спостереження, узагальнення, систематизація, порівняння. Окрім того, цікавим є його досвід оформлення кабінетів, в яких він радив створювати для учнів різні куточки (“Куточок Думки”, “Куточок Мрії”, “Куточок Важких Справ” тощо), наповнювати їх науково-популярною літературою, залучати учнів до творчої пошукової діяльності, допомоги вчителям у підготовці до навчальних занять [5, с. 528].

Спостереження та читання педагог називав основними засобами дослідної роботи учнів початкових класів. “Активне спостереження – це, по суті, перша діяльність дитини, в процесі якої вона ознайомлюється з навколишнім світом, передусім з природою. У поєднанні з вдумливим читанням спостережливість є міцною основою розвитку розумових здібностей дитини” [6, с. 408].

В. Сухомлинський вважав, що необхідною умовою розумового розвитку дитини, передумовою ефективно організації дослідницького характеру навчальної праці є прагнення до пізнання. Педагог зазначав: “Чим більше діяльності, пов’язаної з активним пізнанням природи, тим більш глибоким і усвідомленим стає бачення навколишнього світу” [3, с. 138].

Великого значення науковець надавав дослідницькому підходу до сприйняття і розуміння явищ навколишнього світу. Під час проведення “уроків під відкритим небом” він реалізовував цей підхід, називаючи уроки спостереження, уроки-дослідження – читанням “Книги природи”. “Дуже важливо, щоб спосіб мислення учнів ґрунтувався на дослідженнях, пошуках, щоб усвідомленню наукової істинності передувало накопичення, аналіз, зіставлення і порівняння фактів. Спостерігаючи за явищами і картинами природи, дитина оволодіває формами

і процесами мислення, збагачується поняттями, кожне з яких наповнюється реальним розумінням причинно-наслідкових зв'язків, що підмічені пильним оком допитливого спостерігача” [3, с. 142].

Результативності дослідної роботи учнів сприяло продумане В. Сухомлинським різноманітне педагогічне інструментування, яке включало в себе такий методичний прийом, як створення на уроці проблемної ситуації, коли вчитель, пояснюючи, спеціально залишав частину матеріалу недомовленою. Це слугувало своєрідним стимулом для мислення школярів, породжувало у них численні запитання, викликало потребу продовжити роздуми в позаурочний час. Велике значення також мало спонукання учнів до самостійного складання завдань, підготовки наукових доповідей та рефератів, активної участі в дослідно-експериментальній та винахідницькій діяльності. “Важко переоцінити роль знань, – пише В.О. Сухомлинський, – що узагальнюють численні факти, явища, події, якщо вони здобуті самостійними розумовими зусиллями учнів у процесі аналізу” [7, с. 60–61]. Саме тому на території Павлівської середньої школи, якій він присвятив більше двох десятиліть своєї праці та натхнення, були створені всі умови для розвитку дослідницьких умінь її вихованців. На шкільній ділянці, між плодовим садом і виноградником, були розміщені теплиця і зелена лабораторія. У теплиці вирощували квіти і овочі, проводили досліди. Зелена лабораторія – центр дослідної роботи юннатських та науково-предметних гуртків. У кімнаті – стелажі з ящиками для зразків ґрунтів, посуд, зразки ґрунтових сумішей, інвентар. З південного боку – зашклена веранда. Взимку тут ставилися досліди, що вимагають зниженої температури для загартовування рослин; навесні це була ще одна теплиця для вирощування квіткової розсади. З веранди вхід в льох. Тут в льодовику ставилися біологічні та біохімічні досліди, зберігалися насіння та саджанці деяких рослин, для розвитку яких необхідне тривале витримування при низькій температурі.

У зеленій лабораторії – сушилня камера для висушування насіння і плодів і для засушування окремих органів рослин (листя, гілок, коренів).

Поруч з теплицею – парники, ґрунт яких зігрівається біологічним паливом. За парниками, в зелені плодового саду, будиночок навчально-дослідної кролівничої ферми.

Поруч з садом – навчально-дослідна ділянка площею 2 гектари. На ділянці – поля сівозмінні зернових та технічних культур, плодородсадник, дитяча фабрика добрив. Тут же розташовувалися радіолабораторія (зі шкільним радіовузлом),

фотолабораторія, куточок образотворчих мистецтв і спортивний зал.

Це далеко не повний перелік того, що Сухомлинський відносив до “навчально-матеріальної бази” школи, який дає уявлення про “педагогічне середовище”, повне стимулів і можливостей задоволення найрізноманітніших інтересів школярів.

Педагоги Павлівської школи вміли надати пізнавальній діяльності учнів пошуково-дослідницький характер. З цією метою вони планували навчально-виховний процес як напружену розумову працю дітей, прагнучи пробудити у них бажання оволодівати знаннями, пізнавальну активність і творчу ініціативність, почуття віри у свої сили. В. Сухомлинський був переконаний, що дослідження є основою мислення, запорукою міцних та ґрунтовних знань.

Велике значення В. Сухомлинський надавав дослідній роботі самого педагогічного колективу. Він вважав, що поєднання практичної роботи з науково-дослідною призводить до розуміння та правильного пояснення теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми і сприяє розумовому заглибленню дослідника у суть справи, у конкретні питання навчання і виховання. Аналізуючи праці видатного педагога, можна зробити висновок, що дослідна робота учителів Павлівської школи здійснювалася за наступними напрямками:

1. Індивідуальна дослідна робота. Метою цієї роботи було отримання нового наукового результату, поглиблення теоретичних знань, які дозволяють вдосконалити навчально-виховний процес і дають можливість вчителю ефективно та якісно розв'язувати різні педагогічні ситуації. В. Сухомлинський вважав, що дослідна робота учителя повинна бути спрямована на вивчення індивідуальних особливостей кожного учня. І перше, на що необхідно звертати увагу – це здоров'я дитини. “Без знання здоров'я дитини неможливе правильне виховання. ... залежно від стану здоров'я кожна дитина потребує не тільки індивідуального підходу, але й цілої системи захисних заходів, які б зберігали й зміцнювали здоров'я” [4, с. 511]. Не менш важливим є дослідження взаємовідносин у сім'ї, бо від цього, за переконанням ученого, залежать фізичне здоров'я та духовні інтереси дитини. Для того, щоб правильно та ефективно керувати розумовою діяльністю учнів, необхідно дослідити тип мислення кожної дитини (математичне чи художнє).

Для того, щоб аналізувати та порівнювати результати спостережень, В. Сухомлинський пропонує вести педагогічний щоденник. “Щоденник допомагає зосередити думку, спрямувати розумові зусилля на щось одне.

Щоденник учить думати” [4, с. 530]. Педагогічний щоденник має вестися роками, він є джерелом роздумів та творчості. У щоденнику мають бути записи про пізнавальні інтереси учнів, міцність їх знань, особливості поведінки, відомості про батьків, умови проживання дитини. Окреме місце повинні займати дані про важких дітей.

2. Колективна дослідницька діяльність – це дослідна робота над комплексною темою, метою якої є вивчення особистості учня. В. Сухомлинський вважав, що творчість педагогічного колективу невіддільна від наукового дослідження власної праці та глибокого вивчення дитини. Це обов’язкові елементи творчої діяльності кожного вчителя, вони спільні для колективної дослідної роботи вчителів школи. “Свій обов’язок педагогічний колектив убачає в тому, щоб усе, що стосується кожної дитини, – її мислення, її емоції, задатки, здібності, інтереси, нахили, захоплення знали всі педагоги” – зазначав видатний педагог [2, с. 56]. Тому двічі на місяць у Павлівській середній школі відбувався психологічний семінар або науково-педагогічна рада, на яких розглядалися проблеми розвитку особистості учня. На такому семінарі виступали класні керівники, які звітували про рівень вихованості класу та давали характеристику окремим учням. Про дітей висловлювали свої думки й вчителі-предметники, які викладали в їхньому класі. Результатом такої педагогічної ради було визначення шляхів виховної роботи з окремими учнями.

Колективна науково-дослідна робота у Павлівській школі починалася із постановки спільної мети (наприклад, дослідження ролі малювання у духовному житті учнів), вибору методів педагогічного дослідження (педагогічний експеримент, спостереження за діяльністю шкільних дитячих колективів, за участю дітей в праці та іграх, опитування та анкетування батьків, аналіз учнівських творів, узагальнення, порівняння, систематизація), колективне обговорення результатів роботи, загальні висновки [5, с. 527].

Головним принципом керівництва колективною дослідною роботою вчителів В. Сухомлинський вважав індивідуальний підхід до кожного вчителя. Він підкреслював, що під час індивідуальної роботи з учителем директор має проаналізувати методи виховання, які використовує цей вчитель, і в той же час надавати йому необхідну практичну допомогу. “Якщо вчитель вдумливо аналізує свою роботу, в нього не може не виникнути інтересу до теоретичного осмислення свого досвіду” [2,

с. 72]. Після декількох років такої роботи вчителі готували доповіді, з якими виступали на теоретичному семінарі або на засіданні науково-педагогічної ради. Кожна з таких доповідей була частиною колективної дослідної роботи і публікувалася у рукописному збірнику “Педагогічна думка”, який випускався в Павлівській школі.

Висновки. Аналізуючи педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського, можна зробити висновок, що видатний вчений приділяв багато уваги проблемі організації дослідної роботи вчителів та учнів. У своїй педагогічній діяльності педагог створював умови для розвитку дослідницьких умінь школярів. Навчально-виховний процес в Павлівській школі мав пошуково-дослідницький характер, навіть матеріально-технічна база школи спонукала до проведення учнями дослідної роботи. Залучаючи учнів до цієї роботи, В. Сухомлинський дбав про створення гармонії знань, умінь та навичок.

Дослідну роботу в Павлівській школі здійснювали й самі вчителі. Метою їхньої роботи було всебічне вивчення особистості учня, пошук шляхів виховного впливу на дитину та вдосконалення навчально-виховного процесу.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Наступне дослідження полягає у вивченні питань організації дослідної роботи учнів середніх і старших класів на уроках суспільно-гуманітарного циклу в Павлівській школі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дослідницька робота школярів з біології : Навчально-методичний посібник / [під заг. ред. к.б.н. С. М. Панченка, Л. В. Тихенко]. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2008. – 368 с.
2. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п’яти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п’яти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п’яти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–656.
5. Шквир О. Л. Проблема педагогічних досліджень у творчій спадщині В. О. Сухомлинського / О. Л. Шквир // Педагогічний дискурс. – 2011. – Вип. 10. – С. 525–529.
6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п’яти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 393–628.
7. Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв’язок школи з життям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п’яти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 53–69.